

ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ДІАГНОСТИКИ СТАНУ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ: ЕКСПЕРТНИЙ ПІДХІД

PROBLEMATIC ASPECTS OF DIAGNOSTICS OF THE STATE OF FINANCIAL SECURITY OF UKRAINE: EXPERT APPROACH

У статті за результатами експертного опитування та на основі аналізу фахової літератури встановлено проблемні аспекти оцінювання рівня фінансової безпеки держави за традиційними методичними підходами, до яких віднесено: різну кількість індикаторів для стану різних складників фінансової безпеки, надмірну кількість якісних оцінок для рівнів фінансової безпеки, неможливість отримання інформації для розрахунків, відсутність за окремими показниками загальнознаних нормативних або орієнтовних значень, утрату актуальності окремих показників. Проведено огляд фундаментальних положень авторських методологій діагностики рівня фінансової безпеки країни. Запропоновано трикомпонентну структуру системи фінансової безпеки держави, що містить безпеку фінансового ринку, грошово-кредитну безпеку та безпеку публічних фінансів. Розраховано питому вагу кожного з трьох складників у підсумковому індикаторі рівня фінансової безпеки держави. **Ключові слова:** фінансова безпека держави, оцінка, діагностика, рівень фінансової безпеки, індикатори, показники.

установлены проблемные аспекты оценки уровня финансовой безопасности государства согласно традиционным методическими подходами, к которым отнесены: разное количество индикаторов для оценки состояния различных составляющих финансовой безопасности, избыточное количество качественных оценок для уровней финансовой безопасности, невозможность получения информации для расчетов, отсутствие по отдельным показателям общепризнанных нормативных или ориентировочных значений, потеря актуальности отдельных показателей. Проведен обзор фундаментальных положений авторских методологий диагностики уровня финансовой безопасности страны. Предложена трехкомпонентная структура системы финансовой безопасности государства, которая содержит безопасность рынка, денежно-кредитную безопасность и безопасность публичных финансов. Рассчитан удельный вес каждой из трех составляющих в итоговом индикаторе уровня финансовой безопасности государства. **Ключевые слова:** финансовая безопасность государства, оценка, диагностика, уровень финансовой безопасности, индикаторы, показатели.

УДК 338.24.01

Носань Н.С.

к.і.н., доцент,
доцент кафедри економіки
та підприємництва
Черкаський державний технологічний
університет

Nosan Nataliia

Cherkasy State Technological University

В статті по результатах експертного опроса и на основе анализа литературы

The purpose of the study is to substantiate the possibilities of using the expert method in the process of assessing the level of financial security of the state, as well as to find ways to rationally combine the results of expert polls with mathematical calculations to realize the task of determining the specific weight of the level of each financial security subsystem of the state in its final result indicator. The article on the results of the expert survey and on the basis of the analysis of the professional literature identifies the problematic aspects of assessing the level of financial security of the state by traditional methodical approaches, which include: different number of indicators for the state of different components of financial security, excessive number of qualitative assessments for the levels of financial security, inability to obtain information for calculations, lack of individually recognized normative or indicative values of indicators, loss of relevance of some indicators. The fundamental provisions of the author's methodologies for diagnosing the level of financial security of the country are reviewed. A three-component structure of the state financial security system is proposed, which contains financial market security, monetary and credit security, and public finance security. The share of each of the three components in the final indicator of the level of financial security of the state was calculated. According to the expert survey, the share of the financial market security subindexes in the final indicator of the level of financial security of the state should be 0.4, public finance security – 0.37, and financial and credit security – 0.23. It is established that the use of the expert method will be appropriate at the stages of determining a specific list of indicators for assessing the status of each financial security subsystem, and for solving the identified problems of lack of indicative values for indicators and correct transformation of quantitative assessment into a qualitative characteristic of the level of financial security. The prospects for further research are to identify a set of indicators for the diagnosis of the status of each of the three indicated subsystems.

Key words: financial security of the state, assessment, diagnostics, level of financial security, indicators.

Постановка проблеми. Важливою науково-методологічною та прикладною проблемою для вітчизняних фахівців у царині безпекознавства нині є діагностика рівня фінансової безпеки держави. Варто відзначити, що останнім часом вирішення питань, які стосуються тих чи інших тенденцій поточного стану або розвитку фінансової системи України, покладаються на експертів. Експертна думка враховується під час прогнозування динаміки курсів валют, береться до уваги під час визначення майбутнього рівня інфляції, цін на нерухомість, вартості кредитних, депозитних, страхових послуг тощо. Причиною цього є той факт, що економіка України та її фінансовий сектор перебувають під впливом численних вну-

трішніх і зовнішніх чинників і викликів, які дестабілізують їхній стан і спрямовують вектори еволюції часто у зовсім непрогнозованих напрямках, про існування та можливість настання яких експерти у царині фінансів, тим не менше, можуть здогадуватися. Таким чином, сучасну економіку неможливо вивчати суто математичними або статистичними методами, тим більше у контексті дослідження стану фінансової безпеки, враховуючи незавершеність і недосконалість інструментарію оцінювання її рівня. Залишається варіант експертної оцінки, для достовірності якої вкрай важливо впевнитися в об'єктивності і кваліфікації експертів, а також забезпечити послідовність та якість проходження процесу аналізу експертами інформації, повноту

якої також непросто гарантувати у сучасних умовах розширення масштабів інформаційної війни та перманентних кіберзагроз.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблематиці забезпечення фінансової безпеки держави, зокрема і питанням та прикладним аспектам оцінювання її рівня, присвячено численні публікації вітчизняних дослідників, таких як Н.В. Зачосова, Н.О. Бабіна, О.М. Герасименко, В.О. Занора, А.М. Шевченко [1–4]. Критику наявних методологічних засад діагностики стану фінансової безпеки на макрорівні, а також власне авторське бачення процесу аналізу значень індикаторів банківського, бюджетного, податкового та інших функціональних складників фінансової безпеки країни пропонують у своїх наукових публікаціях С.М. Дячек, Ю.О. Легенчук [5], Л.Г. Шемаєва, П.О. Толок [6], Н.В. Наконечна [7], Н.В. Винниченко, О.М. Есманов [8], О.Ю. Коваленко [9], С.В. Лелюк [10], В.М. Мирончук, Ю.М. Паночин [11], А.С. Полторак, Н.О. Тусова [12], І.І. Рекуненко, Т.О. Бочкарьова, С.В. Кононенко [13]. Водночас фахівцям не вдалося дійти єдиної думки щодо механізму оцінювання рівня безпеки, а також щодо конкретного набору показників для проведення розрахунків і процедури визначення їх нормативних, орієнтованих, максимальних та мінімальних значень. Більшість методик передбачає обрахунок результуючого, підсумкового індикатора або індексу рівня фінансової безпеки на основі значень його складників – субіндексів, які відображають оцінки стану функціональних підсистем системи фінансової безпеки держави. Однак рідко можна зустріти пояснення щодо того, як проводиться розрахунок підсумкового значення рівня фінансової безпеки. Зазвичай його оцінка – арифметична сума значень усіх субіндексів. На нашу думку, такий підхід потребує перегляду та модернізації.

Постановка завдання. Метою дослідження є обґрунтування можливостей використання експертного методу в процесі оцінювання рівня фінансової безпеки держави, а також пошук шляхів раціонального поєднання результатів експертних опитувань із математичними розрахунками для реалізації завдання визначення питомої ваги рівня кожної підсистеми фінансової безпеки держави у підсумковому результуючому індикаторі її рівня.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Спроби комплексного оцінювання рівня фінансової безпеки держави ґрунтуються на пропонуванні авторського набору індикаторів стану різних підсистем фінансової безпеки, розрахунку або пошуку у статистичних базах їхніх фактичних значень і формуванні на цій основі висновку щодо стану захищеності національної фінансової системи та процесів, які у ній протікають, від різного

роду зовнішніх і внутрішніх небезпек та загроз. Пропоновані показники можуть бути традиційними, що знайшли відображення у Методичних рекомендаціях щодо оцінювання рівня економічної безпеки, схвалених на державному рівні ще в 2013 р., або ж інноваційними, що відображають авторський підхід до досліджуваної проблематики. Зокрема, у джерелі [13] з-поміж інших пропонуються нетрадиційні показники для оцінювання рівня функціональних складників фінансової безпеки держави, такі як рівень капіталізації лістингових компаній, рівень волатильності індексу ПФТС, Індекс EMVI + Україна, різниця між форвардним та офіційним курсами гривні, загальний обсяг вивезення фінансових ресурсів за межі країни тощо. Загалом розраховано значення 31 показника за шістьма класичними функціональними підсистемами фінансової безпеки.

У контексті дослідження фінансової безпеки регіонів як елемента системи фінансової безпеки держави С.В. Лелюк пропонує семиетапний підхід до отримання кінцевої оцінки результуючого показника. Для проходження першого кроку, суть якого полягає у визначенні складників фінансової безпеки на рівні регіону, авторка зверталася до досліджень точок зору різних науковців [10, с. 140], тобто певною мірою нею було використано експертний метод дослідження. Результати розрахунку інтегрального показника фінансової безпеки регіонів України представлено у джерелі [10] з використанням принципу графічного методу «площ чотирикутників». Також у методиці використано порівняння значення інтегральних показників складників фінансової безпеки у поточному та попередньому періодах.

А.С. Полторак та Н.О. Тусова ведуть мову про необхідність урахувати значення тимчасово впливових чинників на стан фінансової безпеки держави у процесі оцінювання значень індикаторів рівня безпеки окремих функціональних складників, а також пропонують розширення і без того значного за обсягом переліку показників рівня фінансової безпеки показниками безпеки системи оподаткування [12, с. 330].

Н.В. Наконечна констатує необхідність урахування наявності загроз і ризиків для стану фінансової безпеки держави у процесі діагностики її рівня [7, с. 285–286], що, на нашу думку, є завданням, яке не може бути виконане без залучення експертів, оскільки конкретний перелік викликів і небезпек формується на основі думок професіоналів у царині безпекознавства, і лише потім до аналітичного процесу залучається математичний апарат для оцінки ризику і встановлення можливих збитків від його прояву.

Експертний метод доцільно використовувати для оцінювання рівня фінансової безпеки держави одразу в кількох площинах. Так, на початку

2019 р. нами було проведено експертне опитування для встановлення проблемних аспектів сучасних механізмів діагностики рівня фінансової безпеки України. Респондентами виступили 50 осіб, які є представниками державних органів влади, працівниками закладів вищої освіти та практиками у царині організації і контролю фінансових відносин. Результати анкетування експертів узагальнено на рис. 1.

Отже, основними недоліками сучасних підходів до діагностики стану фінансової безпеки держави фахівці визнають неможливість отримання інформації, необхідної для розрахунків, із загальнодоступних джерел, надмірну кількість показників або індикаторів, значення яких потрібно розрахувати, та наявність серед них таких, які втратили свою актуальність на поточний момент часу.

Важкою низкою авторських методик оцінювання рівня фінансової макробезпеки вважаємо відсутність конкретизації того аспекту, як визначається питома вага кожного складника підсумкового індикатора – остаточного рівня фінансової безпеки. Для вирішення цього методологічного та прикладного завдання пропонується застосувати експертний метод і поєднати його з математичним апаратом.

Наприклад, визначимо вагові коефіцієнти для підсистем системи фінансової безпеки держави за допомогою шкали Фішберна за методикою, яку пропонує у своїх дослідженнях Н.В. Зачосова [14; 15]:

$$a_i = \frac{2 \cdot (n - i + 1)}{n \cdot (n + 1)} \quad (1)$$

Для отримання достовірної оцінки рівня фінансової безпеки держави пропонується ідентифіку-

вати стан безпеки фінансового ринку (до цього складника відносимо рівень банківської безпеки та безпеки небанківського фінансового сектору), грошово-кредитної безпеки (у тому числі валютної безпеки) та безпеки публічних фінансів (містить складники бюджетної та боргової безпеки). У кожній групі маємо такі можливі варіанти ваги для запропонованих індикаторів:

$$a_1 = \frac{2 \cdot 3}{3 \cdot 4} = \frac{1}{2} = 0,5$$

$$a_2 = \frac{2 \cdot 2}{3 \cdot 4} = \frac{1}{3} = 0,3333$$

$$a_3 = \frac{2 \cdot 1}{3 \cdot 4} = \frac{1}{6} = 0,1667$$

Для побудови системи ваг було опитано п'ять експертів (для кожної групи показників). Підсумковий ваговий коефіцієнт розраховується як середнє арифметичне ваг, визначених експертами. Табл. 1 демонструє результати експертної оцінки вагових коефіцієнтів індикаторів рівня функціональних складників системи фінансової безпеки України.

Таким чином, формула розрахунку рівня фінансової безпеки держави на основі авторського підходу до сегментації її системи для потреб діагностики на три функціональні складники – безпеку фінансового ринку, грошово-кредитну безпеку та безпеку публічних фінансів – має вигляд:

$$I_{\text{рфб держави}} = 0,4 I_{\text{бфр}} + 0,23 I_{\text{ркс}} + 0,37 I_{\text{бпф}} \quad (2)$$

Використання експертного методу буде доцільним і на етапах визначення конкретного переліку показників для оцінювання стану кожної підсистеми фінансової безпеки, і для вирішення іден-

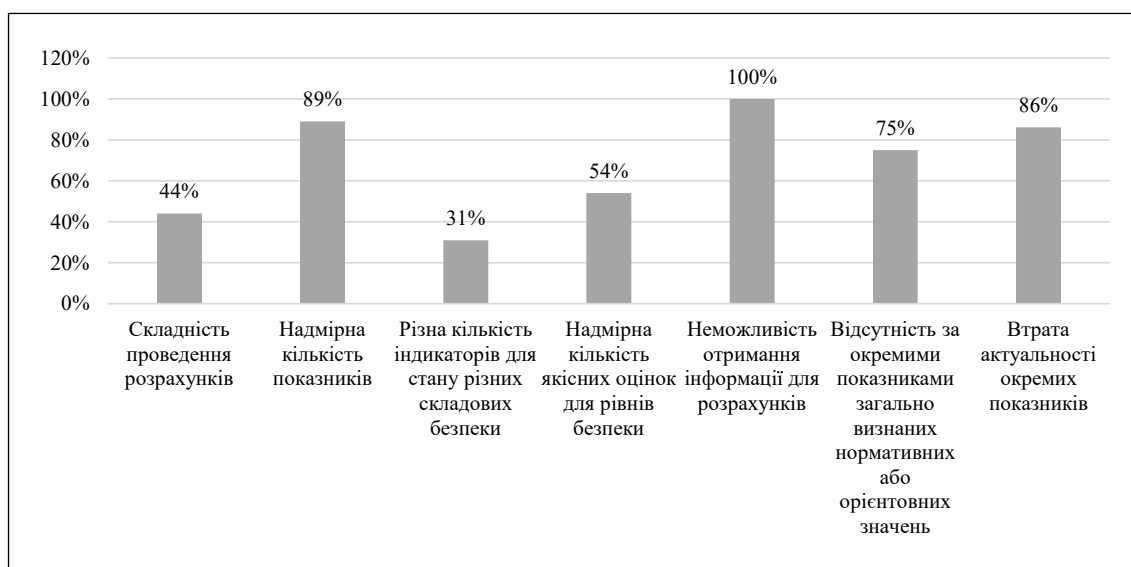

Рис. 1. Діаграма результатів експертного опитування щодо проблемних аспектів використання існуючих методик оцінювання рівня фінансової безпеки держави

Джерело: складено автором на основі анкетування експертів

Результати експертної оцінки ваги індикаторів фінансової безпеки

Експерти	Фінансова безпека держави		
	Безпека фінансового ринку	Грошово-кредитна безпека	Безпека публічних фінансів
Перший	0,3333	0,1667	0,5
Другий	0,5	0,1667	0,3333
Третій	0,5	0,1667	0,3333
Четвертий	0,5	0,3333	0,1667
П'ятий	0,1667	0,3333	0,5
Середнє	0,4	0,23334	0,36666

Джерело: складено автором на основі експертних опитувань

тифікованих проблем відсутності орієнтовних значень для індикаторів, і для правильної трансформації кількісної оцінки в якісну характеристику рівня фінансової безпеки.

Висновки з проведеного дослідження.

Виявлення проблемних аспектів діагностики стану фінансової безпеки України дало змогу визначити можливості використання експертного методу для їх уникнення. Так, із використанням експертного опитування та на основі аналізу фахової літератури встановлено такі проблемні аспекти діагностики рівня фінансової безпеки держави за традиційними методичними підходами, як: різна кількість індикаторів для стану різних складників фінансової безпеки, надмірна кількість якісних оцінок для рівнів фінансової безпеки, неможливість отримання інформації для розрахунків, відсутність за окремими показниками загальноновизнаних нормативних або орієнтовних значень, утрата актуальності окремих показників. Окрім того, експертний метод застосовано для обрахунку питомої ваги субіндексів підсумкового індикатора рівня фінансової безпеки держави, які відображають стан трьох запропонованих функціональних складників системи фінансової безпеки держави: безпеки фінансового ринку, грошово-кредитної безпеки та безпеки публічних фінансів.

Перспектива подальших досліджень полягає у визначенні набору показників для діагностики стану кожної із трьох зазначених підсистем і розрахунку їхньої питомої ваги у результуючих показниках із використанням формули Фішберна.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

- Zachosova N., Herasymenko O., Shevchenko A. Risk sand possibilities of the effect of financial in clusion on managing the financial security at the macrolevel. *Investment Management and Financial Innovations*. 2018. № 15(4). P. 304–319.
- Zachosova N., Babina N., Zanora V. Research and methodological framework for managing the economic security of financial intermediaries in Ukraine. *Banks and Bank Systems*. 2018. Volume 13. Issue 4. P. 119–130.

- Zachosova N.V. Рівень економічної свободи як індикатор стану економічної безпеки держави та фактор впливу на забезпечення економічної безпеки суб'єктів господарської діяльності. *Вісник Черкаського університету. Серія «Економічні науки»*. 2017. № 2. Ч. 2. С. 30–45.

- Zachosova N.V. Особливості аналізу рівня фінансової безпеки держави та значення оцінки стану економічної безпеки фінансових установ у цьому процесі. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Економіка і менеджмент»*. 2015. Вип. 12. С. 191–194.

- Дячек С.М., Легенчук Ю.О. Оцінка рівня фінансової безпеки держави: проблеми та шляхи вирішення. *Вісник Житомирського державного технологічного університету. Серія «Економічні науки»*. 2013. № 2. С. 219–226.

- Шемаєва Л.Г., Толок П.О. Підходи до оцінки взаємовпливу фінансової безпеки суб'єктів господарювання та фінансової безпеки держави. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Економіка і менеджмент»*. 2017. Вип. 23(2). С. 4–8.

- Наконечна Н.В. Методологічні підходи щодо оцінювання рівня фінансової безпеки України. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2013. Вип. 23.14. С. 281–287.

- Винниченко Н.В., Есманов О.М. Оцінка стану фінансової безпеки в Україні. *Економічний часопис-XXI*. 2014. № 3–4(2). С. 47–50.

- Коваленко О.Ю. Аналіз та оцінка рівня фінансової безпеки України. *Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська академія»*. Серія «Економіка». 2010. Т. 133. Вип. 120. С. 56–61.

- Лелюк С.В. Методичний підхід до оцінювання фінансової безпеки регіонів України. *Економічний аналіз*. 2014. Т. 17(1). С. 139–145.

- Мирончук В.М., Паночішин Ю.М. Оцінка рівня фінансової безпеки в Україні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Міжнародні економічні відносини та світове господарство»*. 2017. Вип. 13(2). С. 31–34.

- Полторац А.С., Тусова Н.О. Напрями удосконалення методичного інструментарію оцінки стану фінансової безпеки України. *Економічний форум*. 2018. № 2. С. 324–330.

- Рекуненко І.І. Бочкарьова Т.О., Кононенко С.В. Оцінка рівня фінансової безпеки України. *Причорноморські економічні студії*. 2019. Вип. 40. С. 211–216.

14. Зачосова Н.В. Формування системи економічної безпеки фінансових установ : монографія. Черкаси : ПП Ю.А. Чабаненко, 2016. 375 с.

15. Зачосова Н.В. Фінансова безпека: проблеми оперативного і стратегічного управління, ризику та особливості державного регулювання : монографія. Черкаси : ПП Ю.А. Чабаненко, 2019. 160 с.

REFERENCES:

1. Zachosova N., Herasymenko O., Shevchenko A. (2018). Risk and possibilities of the effect of financial inclusion on managing the financial security at the macrolevel. *Investment Management and Financial Innovations*, no 15(4), pp. 304-319.

2. Zachosova N., Babina N., Zanora V. (2018). Research and methodological framework for managing the economic security of financial intermediaries in Ukraine. *Banks and Bank Systems*, no 13/4, pp. 119-130.

3. Zachosova N.V. (2017). Riven ekonomichnoyi svobody yak indyikator stanu ekonomichnoyi bezpeky derzhavy ta faktor vplyvu na zabezpechennya ekonomichnoyi bezpeky subyektiv hospodarskoyi diyalnosti [The level of economic freedom as an indicator of the state of economic security of the state and a factor of influence on ensuring the economic security of business entities]. *Bulletin of Cherkasy University. Series "Economic Sciences"*, no 2/2, pp. 30-45 (in Ukrainian).

4. Zachosova N. V. (2015). Osoblyvosti analizu rivnya finansovoyi bezpeky derzhavy ta znachennya otsinky stanu ekonomichnoyi bezpeky finansovykh ustanov u tsumu protsesi [Features of the analysis of the level of financial security of the state and the value of assessment of the economic security of financial institutions in this process]. *Scientific Bulletin of the International Humanities University. Series: Economics and Management*, no 12, pp. 191-194 (in Ukrainian).

5. Dyachek S. M., Lehenchuk YU. O. (2013). Otsinka rivnya finansovoyi bezpeky derzhavy: problemy ta shlyakhy vyrishennya [Estimation of the level of financial security of the state: problems and solutions]. *Bulletin of Zhytomyr State Technological University. Ser.: Economic Sciences*, no 2, pp. 219-226 (in Ukrainian).

6. Shemayeva L. H., Tolok P. O. (2017). Pidkhody do otsinky vzayemovplyvu finansovoyi bezpeky subyektiv hospodaryuvannya ta finansovoyi bezpeky derzhavy [Approaches to the evaluation of mutual influence of financial security of economic entities and financial security of the state]. *Scientific Bulletin of the Interna-*

tional Humanities University. Series: Economics and Management, no 23 (2), pp. 4-8 (in Ukrainian).

7. Nakonechna N. V. (2013). Metodolohichni pidkhody shchodo otsynyuvannya rivnya finansovoyi bezpeky Ukrayiny [Methodological approaches to assessing the level of financial security of Ukraine]. *Scientific Bulletin of NLTU of Ukraine*, no 23.14, pp. 281-287 (in Ukrainian).

8. Vynnychenko N. V., Esmenov O. M. (2014). Otsinka stanu finansovoyi bezpeky v Ukrayini [Assessment of financial security in Ukraine]. *Economic Journal-XXI*, no 3-4 (2), pp. 47-50 (in Ukrainian).

9. Kovalenko O. YU. (2010). Analiz ta otsinka rivnya finansovoyi bezpeky Ukrayiny [Analysis and assessment of the level of financial security of Ukraine]. *Scientific works [Black Sea State University named after Peter Mohyla complex "Kyiv Mohyla Academy"]*. Series: *Economics*, no 133/120, pp. 56-61 (in Ukrainian).

10. Lelyuk S. V. (2014). Metodychnyy pidkhid do otsynyuvannya finansovoyi bezpeky rehioniv Ukrayiny [Methodical approach to the evaluation of financial security of the regions of Ukraine]. *Economic analysis*, no 17(1), pp. 139-145 (in Ukrainian).

11. Myronchuk V. M., Panochyshyn YU. M. (2017). Otsinka rivnya finansovoyi bezpeky v Ukrayini [Assessment of the level of financial security in Ukraine]. *Scientific Bulletin of Uzhgorod National University. Series: International Economic Relations and the World Economy*, no 13(2), pp. 31-34 (in Ukrainian).

12. Poltorak A. S., Tusova N. O. (2018). Napryamy udoskonalennya metodychnoho instrumentariyu otsinky stanu finansovoyi bezpeky Ukrayiny [Directions of improvement of methodical toolkit for assessment of financial security of Ukraine]. *Economic Forum*, no 2.2, pp. 324-330 (in Ukrainian).

13. Rekunenko I. I., Bochkarova T. O., Kononenko S. V. (2019). Otsinka rivnya finansovoyi bezpeky Ukrayiny [Assessment of the level of financial security of Ukraine]. *Black Sea Economic Studies*, no 40, pp. 211-216 (in Ukrainian).

14. Zachosova N.V. (2016). Formuvannya systemy ekonomichnoyi bezpeky finansovykh ustanov [Formation of the system of economic security of financial institutions]. Cherkasy: PP Chabanenko Yu.A. (in Ukrainian).

15. Zachosova N.V. (2019). Finansova bezpeka: problemy operatyvnoho i stratehichnoho upravlinnya, ryzyky ta osoblyvosti derzhavnogo rehulyuvannya [Financial security: problems of operational and strategic management, risks and features of state regulation]. Cherkasy: PP Chabanenko Yu.A. (in Ukrainian).